

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

NATIONAL SENIOR CERTIFICATE

GIREDI YA 12

XITSONGA: RIRIMI RO ENGETELA RO SUNGULA (FAL)

PAPILA RA 2 (P2)

NYENYANYANA/NYENYANKULU 2013

TIMARAKA: 70

NKARHI: tiawara ti2

Papila leri ri na 19 wa tipheji.

SWITSUNDZUXO

1. Hlaya swiletelo leswi nga eka pheji leyi u nga si sungula ku hlamula swivutiso.
2. U nga sunguli hi ku hlaya swivutiso leswi nga endzeni ka phepha ra swivutiso. Sungula u xiya tafula ra nongonoko wa vundzeni leri nga eka pheji leyi landzelaka kutani u fungha tinomboro ta swivutiso swa tibuku leti u dyondzeke tona lembe leri. Endzhaku ko endla tano, hlaya swivutiso swoleswo kutani u hlawula leswi u lavaka ku hlamula swona.

3. Papila leri ri na MUNE wa SWIYENGE:

XIYENGE XA A: Novhele	(35)
XIYENGE XA B: Ntlangu	(35)
XIYENGE XA C: Swirungulwana/Swihungwana	(35)
XIYENGE XA D: Vutlhokovetseri	(35)

4. Landzelela swiletelo leswi nga eku sunguleni ka xiyenge xin'wana na xin'wana hi vukheta.
5. Hlamula SWIVUTISO SWIMBIRHI NTSENA, hileswaku Xivutiso XIN'WE eka xiyenge XIN'WANA NA XIN'WANA XA LESWIMBIRHI u swi hlawuleke.

XIYENGE XA A: Novhele
Hlamula xivutiso XIN'WE xa novhele leyi u yi dyondzeke.

XIYENGE XA B: Ntlangu
Hlamula xivutiso XIN'WE xa ntlangu lowu u wu dyondzeke.

XIYENGE XA C: Swirungulwana/Swihungwana
Hlamula xivutiso XIN'WE xa xirungulwana lexi u xi dyondzeke.

XIYENGE XA D: Vutlhokovetseri
Hlamula swivutiso SWIMBIRHI ntsema.

Tirhisa tafula ra nongonoko wo tikamba ku vona loko u hlawurile swivutiso hi mfanelo.

6. Nombora swivutiso swa wena tanihilaha swi nomboriweke hakona eka phepha ra swivutiso.
7. Sungula swivutiso swa xiyenge XIN'WANA na XIN'WANA eka pheji YINTSHWA.
8. Tsala hi vurhon'wana (swi saseka no vonaka) u ri karhi u landzelela milawu ya mapeletelo, mahikahatelo na mavumbelo ya swivulwa.
9. Nkarhi lowu pimanyetiweke: Tirhisa timinete ta kwalomu ka 60 eka xiyenge xin'wana na xin'wana.

TAFULA RA NONGONOKO WA VUNDZENI

XIYENGE XA A: NOVHELE			
Hlamula xivutiso XIN'WE eka swivutiso leswimbirhi			
NOMBORO YA XIVUTISO	XIVUTISO	TIMARAKA	NOMBORO YA PHEJI
1. <i>Ndzi ngo tinciki – FA Thuketana</i>	Xivutiso xa xitsalwana	35	5
KUMBE			
2. <i>Ndzi ngo tinciki – FA Thuketana</i>	Swivutiso swa xikambelantwisiso	35	6
XIYENGE XA B: NTLANGU			
Hlamula xivutiso XIN'WE eka swivutiso leswimbirhi			
3. <i>Byokota Madlayisana – MM Marhanele</i>	Xivutiso xa xitsalwana	35	8
KUMBE			
4. <i>Byokota Madlayisana – MM Marhanele</i>	Swivutiso swa xikambelantwisiso	35	9
XIYENGE XA C: SWIRUNGULWANA/SWIHUNGWANA			
Hlamula xivutiso XIN'WE eka swivutiso leswimbirhi			
5. <i>Hi vakhandli! – NJ Maluleke</i>	Xivutiso xa xitsalwana	35	12
KUMBE			
6. <i>Ximanga xi huma esakeni – SJ Malungana</i>	Swivutiso swa xikambelantwisiso	35	13
XIYENGE XA D: VUTLHOKOVETSERI			
Hlamula swivutiso SWIMBIRHI ntsena eka swithhokovetselo leswi nga laha hansi			
7. <i>Xona hi xihhi? – KJ Ngoben</i>	Swivutiso swa xikambelantwisiso	17½	15
KUMBE/NA			
8. <i>Phofula namuntlha – HP Siwela</i>	Swivutiso swa xikambelantwisiso	17½	16
KUMBE/NA			
9. <i>Rifu – MD Ndobe</i>	Swivutiso swa xikambelantwisiso	17½	17
KUMBE/NA			
10. <i>Hlayisani ririmi – JT Manganyi</i>	Swivutiso swa xikambelantwisiso	17½	19

TAFULA RA NONGONOKO WO TIKAMBA LOKO U HLAURILE SWIVUTISO HI MFANELO:

Tatisa mavangwa lama pfulekeke hi ku tirhisa mfungho wa nghwaju ku kombisa leswaku u hlawurile nhlayo leyi lavekaka ya swivutiso.

NONGONOKO WO TIKAMBA			
XIYENGE	NOMBORO YA XIVUTISO	NOMBORO YA SWIVUTISO LESWI FANELEKE KU HLAMURIWA	MFUNGHO WA NGHWAJU (✓)
KUMBE			
A: NOVHELE (Xitsalwana kumbe xikambelantwisiso)	1–2	1	
KUMBE			
B: NTLANGU (Xitsalwana kumbe Swivutiso swa xikambelantwisiso)	3–4	1	
KUMBE			
C: SWIRUNGULWANA/ SWIHUNGWANA (Xitsalwana kumbe Swivutiso swa xikambelantwisiso)	5–6	1	
KUMBE			
D: VUTLHOKOVETSERI	7–10	2	
LEMUKA: Tiyisisa leswaku u hlamurile swivutiso eka swiyenge SWIMBIRHI ntsena.			

XIYENGE XA A: NOVHELE**NDZI NGO TINCIKI – FA Thuketana**

SWILETELO: U languteriwa ku hlamula xivutiso XIN'WE ntsena xa xitsalwana kumbe swivutiso swa xikambelantwisiso.

XIVUTISO XA 1: XITSALWANA

Hlaya ntshaho lowu landzelaka hi vukheta kutani u hlamula xivutiso lexi nga ehansi ka wona hikwalomu ka 250–300 wa marito.

'Ku nga ri mina, mina yena swi nga antswa ndzi ku tinciki, ku ri ni ku tekiwa hi Muzayiwe lowa xikhalabyana, majaha swi karhi swi lo vuya.' 'U engeta u byela mina leswaku u ni majaha?' Ku vula Ntekele hi rito ro kariha a va a suka a yima. 'Ndzi ta ku ridela ko sweswi loko u nga ndzi tivi.' 'Mi ngo ho ndzi ba, kambe thwu!' A tshwutela marhi exandleni. 'Ya mina hi lawa, ndzi nge pfuki ndzi tekiwa hi Muzayiwe.'

'Ndzi ta ku vona, xinhwananyana lexi u nga naxo xi ta xaxa,' ku vula Ntekele hi ku huma, a va hi ku kwata na ku siringeka, a koka rivanti ri sa ri ku khwaa! Muzayiwe loyi a a hetile ku hlantswa movha wa yena kutani a a lo tshama endzeni ka wona a yimele ku huma ka yena, a sa a ku tshukwa! Loko Ntekele a enghenile, Muzayiwe a wu tlhontha, movha wu ntintimuka wu huma hi heke.

Manayila a sala a ha titshamerile, mbilu ya yena yi ri karhi yi pandza leri ingiti yi ngo yima a namba a ku nkhanghananaa! Hakunene swa rivala a swi orhi ndzilo. Tata wa yena loyi a nga n'wi tswala, ku kala namuntlha a n'wi xavisela wanuna hikokwalaho ka ku lava mali, leswi vulaka leswaku tata wa yena u rhandza mali ku tlula yena. I mihlolo leyi yena Manayila a nga siki tshamaka a yi twa, mihlolo leyi a nga ta ka a nga pfuki a yi rivarile vutomi bya yena hinkwabyo. Kambe xana u to swi yini leswi tata wa yena a nga ta n'wi hlongola? A pfumela hi chava ku hlongoriwa? Aawa, sweswo a nga ka a nga pfuki a swi endlile, swi nga antswa a famba. Kambe xana u ta ya kwihi, u ta balekela kwihi? Xana a nga balekela eka vasesi wa yena Mpfuleni? Eka Mpfuleni a nga ka a nga balekeli kona, vutomi bya va-Lefty a hi byona a nga byi tiyiselaka.

Kombisa ntiyiso wa rirhandzu leri Manayila a a ri na rona eka Jamboti u ri karhi u seketela nhlamulo ya wena, ku sukela eka nyimpi ya Xoxololo na Mafelankatini ku ya fika eBonn.

[35]**KUMBE**

XIVUTISO XA 2: XIKAMBELANTWISISO

Hlaya ntshaho lowu landzelaka hi vukheta kutani u hlamula swivutiso leswi nga hansi ka wona.

Ntambhu ya swikwenga, ntambhu yo tiya ya ku lukiwa hi vukheta lebyikulu hi muchini. Ina, ntambhu yi tiyile yi nga ka yi nga tsemeki yi ta tirha ntirho. Kwalaho hiloko a lulamisa vurimi, a byi lulamisa khwatsi. Ndzhaku a ku kakatsuku, a ku xitulu u kwihi?' Xitulu xi ku ndzi haleno, a xi tlakula a xi veka kahle, a va a xi tala ehenhla, a bohelela ntambhu ya yena eka rin'we ra mapulanga lawa a ya rhwale lwangu ra yindlu. Loko a yi bohile yi tiyile, a enghenisa nhloko endzeni ka vurimi lebyi a byi endlile.

Hinkwaswo a swi lunghile, lexi a xi sele a ko va ku raha xitulu leswaku ntambhu yi ta tirha ntirho a muka ekaya. Kambe a nga si raha, xana swa twala ku munhu o na swi pfuketana o ya ku emutini wa un'wana munhu pfhalakaxa, a nga n'wi vutisanga? E, e, a swi twali, munhu hi ye wo tivisa.

- 2.1 Boxa vito ra munhu loyi ku vulavuriwaka hi yena eka ntshaho lowu nga laha henhla. (1)
- 2.2 Xana munhu loyi a lava ku endla yini naswona hikwalaho ka yini a kunguhata ku endla mhaka yo tano? (4)
- 2.3 Xana Xikwembu xa swi amukela leswi lavaka ku endliwa hi munhu loyi eka 2.2 laha henhla? Seketela nhlamulo ya wena. (2)
- 2.4 Xana maendlelo ya mutswari wa munhu loyi ku hlamuseriwaka hi ta yena eka ntshaho ma khorwisa ke? Seketela nhlamulo ya wena. (3)
- 2.5 I mani loyi a nga arisa munhu loyi ku endla leswi a lava ku swi endla? (1)
- 2.6 Xana munhu loyi a rhandzana na mani naswona murhandziwa wa yena a a ri kwihi hi nkarhi lowu? (2)
- 2.7 Xana i mani a nga tsala papila naswona a ri ehansi ka vulawuri bya mani? (2)
- 2.8 Boxa ndhawu leyi Muzayiwe a huma kona kun'we na ntirho wa yena. (2)

Hlaya ntshaho lowu landzelaka hi vukheta kutani u hlamula swivutiso leswi nga ehansi ka wona.

'Basopa Walk-tall, ndzi tshike ndzi divida mbyana leyi.' Ku vula Lefty, miri wa yena wu ri karhi wo dyu, dyu, dyu, dyu, wu rhurhumerisa hi matimba ya xivungu lexi a a ri naxo enhlokweni.' Mahlo ya yena ya ri karhi yo keti, keti, keti, naswona ya ri karhi ya tsutsuma-tsutsuma ongeti i mahlo ya mamba. Nomu lowo tshama wu te a, wu lo gabaa! Ina, Lefty a a chavisa. 'Nee ou bra Lefty,' ku ya Walk-tall emahlweni ni ku khongotela. 'Mpfule i murhandziwa wa wena, and Mpfule u ku rhandza ngopfu. Loko wo n'wi tlhava u n'wi dlaya u ta sala na mani? Xana wa ha ta n'wi kuma wo saseka ku fana na Mpfule. Vona phela leswaku u saseke njhani. Hayikhona ou bra Lefty, n'wi tshike. Kwetlentyeta mukwana wa wena u wu hoxa exikhwameni.'

'A ni ku vafana va ndhawu leyi a va swi tivi leswaku Mpfule i wa mina,' ...

- 2.9 Boxa vito ra munhu loyi a a vuriwa mbyana. (1)
- 2.10 Nyika xivangelo lexi a xi endla Lefty a karihela munhu loyi loko a ala ku n'wi byela ntiyiso mayelana na ku vaviseka ka yena. (2)
- 2.11 Hlamusela ndlela leyi Lefty a kota ku tihanyisa hi yona evuton'wini. (2)
- 2.12 Exikarhi ka vanghana va Lefty hi wihi loyi a a n'wi twisisa no tlhela a teka switsundzuxo swa yena? (1)
- 2.13 Xana hi xihi xiboho lexi Lefty a nga hetelela a xi tekile tanihi xikongomelo xo twisa Ntekele ku vava? (2)
- 2.14 Hlamusela xivangelo lexi nga endla leswaku Lefty a tsaka ku tlula mpimo endzhaku ka loko yena na murhandziwa wa yena va vuyile exibedhlele. (2)
- 2.15 Xana Lefty a tshama kwihi naswona exitaratini xihi? (2)
- 2.16 Xana matikhomelo ya Lefty ma khorwisa ke? Seketela nhlamulo ya wena u kongomise eka leswi a nga swi endla loko a ta va a lemukile leswaku murhandziwa wa yena a vavisekile emirini. (2)
- 2.17 Hlamusela muxaka wa xifambo lexi Lefty a famba hi xona. (2)
- 2.18 Boxa swilo swimbirhi leswi vanhwana lava a va tile enkhubyeni a va swi ambarile. (2)
- [35]**

NTSENGO WA XIYENGE XA A: 35

XIYENGE XA B: NTLANGU**BYOKOTA MADLAYISANA – MM Marhanele**

SWILETELO: U languteriwa ku hlamula xivutiso XIN'WE ntsena xa xitsalwana kumbe swivutiso swa xikambelantwisiso.

XIVUTISO XA 3: XITSALWANA

Hlaya ntshaho lowu landzelaka hi vukheta kutani u hlamula xivutiso lexi nga ehansi ka wona hikwalomu ka 250–300 wa marito.

MAVUNDZA:	Ndzi ri nwana byalwa u rivala hinkwaswo. <i>(A vula leswi a ri karhi a huma a ya nusa swin'wana swo siriwa leswi a swi phutseriwile hi xidzobyana xa mbuti. Loko yi vuya yi kuma leswaku ndhuna ana a yi minyile byalwa exiphaphaneni, kutani yi fika yi kela yi tlhela yi sungula ku nwa. Hi ku copeta ka tihlo yi va yi cherile mapa lawaya exiphaphaneni xa byalwa.)</i>
GEZANI:	Byi sikurile a hi ye emasangwini.
MAVUNDZA:	U nga heli mbilu, sungula hi ku minya byalwa lebyi ndzi ta pfa ndzi ku lunghisela byetlelo. <i>(Ndhuna yi tekile xiphaphana lexiya yi xi bela enhlonkweni.)</i>
GEZANI:	Miehleketo ya mina ya hambuka endleleni ya yona. Ndzi twa wonge ndzi khomiwa hi rihuhu.
MAVUNDZA:	He n'wina vavasati tanani mi ta ndzi vonisa mihlolo. Ndzi te ndza sasa kasi ndzo tidlaya. Hi loyi munhu a nga ha endli swona. <i>(Vavasati va huma va ya laha nhloko ya muti a yi vitana yi ri kona.)</i>
N'WA-CHOVOLO:	Ma xi vona ximbhembhe! Mi ri u ta hanya a nga lo xeluu, mahlo! Ma tiva mi tivangele mpingu.
GEZANI:	Mathebula a nga basanga. Swibakele swa yena swi tlhaveriwile. Hakunene swa tshembisa leswaku i layitha ra khale ra le Joni.
N'WA-CHOVOLO:	Hi ka tata wa Dlayani, mo famba hi vukulu mi ya pfuxa Mathebula a ta tivonela hi yexe leswi a nga swi endla. <i>(N'anga yi huma hi vukula hi nkarhinyanyana yi va yi vuyile na MATHEBULA. Loko va fika va kuma leswaku ndhuna yi fambile.)</i>
MAVUNDZA:	Hi yo yini leyi? Se ndzi to swi yini? <i>(MATHEBULA nkarhi wolowo a sungula ku cina rhuvurhuvu, hikuva hambu leswi a a ri gayisa, a a wu tiva nawu wa tiko lowu nge: Tihlo hi tihlo.)</i>

VAVASATI:	Hosi ya tiko yi fanele ku ya vitaniwa mudlayi a nga si tsutsuma. Hina a hi lavi ku lumbetiwa.
MAVUNDZA:	Masasana u fele enhoveni. Wena N'wa- Rimbelule tsutsuma u ya vitana hosi.

Mavundza a ri muxisi tlhelo mukanganyisi. Seketela mhaka leyi hi leswi nga endleka endzeni ka ntlangu wa byokota Madlayisana.

[35]

KUMBE

XIVUTISO XA 4: XIKAMBELANTWISISO

Hlaya ntshaho lowu landzelaka hi vukheta kutani u hlamula swivutiso leswi nga ehansi ka wona.

MATHEBULA:	Nkatanga, vutomi bya tika. Hakunene ndza kholwa leswaku misava ya rhendzeleka; ku hava laha munhu a nga tsutsumelaka kona.
MAKHANANA:	Ku lo humelela yini kasi? Boxani leswi mi karhateke. (<i>MATHEBULA a miyelanyana ku komba leswaku a nga tilulamiselanga ku heta nkarhi hi ku vulavula.</i>) Ma yi vona mihlolo? Mo na swi pfuketani mo hlundzuka bya lwandle mi tlhela mi miyerisa xinoyi. Mihlolo leyi voniwaka hi mina wa ka Ngoveni!
MATHEBULA:	U vula leswaku a wa ha ri wa ka Mathebula u wa ka Ngoveni?
MAKHANANA:	Xii-i! Ndzo hlambanya mina. Ndzi onhile loko ndzi hlambanya hi kokwana?
MATHEBULA:	Makhanana, ndzi tikhomile swi ringene. Loko a ndzi ri wa mahahu ingi ndzi ku nyumisile exikarhi ka vanhu.
MAKHANANA:	Kasi swi lo yini mi nga ndzi byeriki swilo swa kona?
MATHEBULA:	Ndzi twe to tala hi wena loko ndzi ri enkhubyeni?

- 4.1 Mathebula a tirha kwihi? (1)
- 4.2 Hikokwalaho ka yini Makhanana a lava ku tlhelela na nuna wa yena laha a tirha kona? (2)
- 4.3 Hlamusela xivangelo lexi a xi sivele Mathebula ku tlhela na Makhanana? (2)
- 4.4 Xana Mathebula u tshembisile Makhanana leswaku a ta endla yini leswaku a ta kota ku endzela laha a tirha kona. (2)
- 4.5 Vula mavito ya vasati va Hosi? (2)

- 4.6 Boxa rhengu leri tirhisiweke hi Mathebula ku phasa Gezani na Makhanana? (2)
- 4.7 Xana u vona endlelo leri Mathebula a ri tirhiseke ra ku phasa Gezani ri ri kahle ke? Seketela nhlamuselo ya wena? (2)
- 4.8 Hlamusela leswi nga humelela exikarhi ka Gezani na Mathebula loko a ta va a n'wi kumile na Makhanana. (3)
- 4.9 Xana Makhanana u endle yini loko a vona leswi nga humelela exikarhi ka Mathebula na Gezani? (1)
- 4.10 Xana Mavundza a tirha ntirho muni? (1)

Hlaya ntshaho lowu landzelaka hi vukheta kutani u hlamula swivutiso leswi nga ehansi ka wona.

MAKHANANA:	Dyambu ri perile kambe vurhongo bya ala. Vutomi bya tika kambe swi nga endleka leswaku Mathebula a dlawa. Loko o ka a nga dlayiwi ndzi ta va ndzi ri ekhombyeni, hikuva n'anga yi ta ndzi dlaya hi mirhi ya yona. Loko ... <i>(Hi nkarhi wolowo n'anga yi fika yi ba noti lowu a yi toloverile ku enghena ha wona emutini loko MATHEBULA a nga ri kona. Rivanti ri pfuriwa n'anga yi ku swee! Hi ndlela ya vukulukumba.)</i>
MAVUNDZA:	Wa tiva leswi a ndzi swi lavisa swona a swa ha endlekanga hi ku hetiseka.
MAKHANANA:	A mi ndzi pfuxeli no ndzi pfuxela, mo fika hi ku vulavula hi leswi vavisaka mbilu.
MAVUNDZA:	Murhandziwa eka khombo leri u nga pona eka rona loko ndzo sungula hi ku pfuxela mirhi ya mina yi ta dzudzeka yi nga ha tirhi hi ndlela ya kona.
MAKHANANA:	Se mi ri yini leswi nuna wa mina a nga ta dlayiwa?

- 4.11 Hi byihi vubihi lebyi endliweke hi Mavundza eka Mathebula? (2)
- 4.12 Xana i mani a paluxeke vubihi lebyi endliweke hi Mavundza eka Hosi? (1)
- 4.13 I yini lexi a xi endla leswaku Makhanana a nga khomi hi vurhongo? (2)
- 4.14 Xana Mazibuko a vula yini loko a ku: 'Swi le riveni leswaku Mathebula u lavile ku fela murhu nyama a nga dyanga.' (2)
- 4.15 Xana Hosi ya tiko eka ntlangu i mani? (1)
- 4.16 Nyika mavonelo ya wena mayelana na xiboho xa Hosi xa ku ahlula Makhanana na Mavundza hi mhaka ya ku dlayiwa ka Gezani. (3)

- 4.17 Hlamusela leswi poniseke Makhanana. (3)
- 4.18 Boxa nchumu lowu a wu ta endla leswaku Makhanana a nga humeleli hi nchumu ku ya hi xitshembiso xa Mavundza. (1)
- 4.19 Xana loko a wu ri Makhanana u boxe xihundla enorhweni mayelana na rifu ra Gezani a wu ta endla yini? (2)
- [35]

NTSENGO WA XIYENGE XA B: 35

XIYENGE XA C: SWIRUNGULWANA/SWIHUNGWANA**NDZI NA TIMFANELO – SJ Malungana na NJ Maluleke****SWILETELO:**

U languteriwa ku hlamula xivutiso XIN'WE ntsena xa xitsalwana kumbe swivutiso swa xikambelantwisiso.

XIVUTISO XA 5: XITSALWANA**HI VAKHANDLI! – NJ Maluleke**

Hlaya ntshaho lowu landzelaka hi vukheta kutani u hlamula xivutiso lexi nga ehansi ka wona hikwalomu ka 250–300 wa marito.

'Mi nga ki mi vulavulela ehansi,' ku qhavulela Mambhoza.

'Laha hi le ka malume, malume wa lava! Hi lava ku vona ntlangu wa tikhomba wu famba kahle. Lava kolotanaka va ta londzana rin'wana siku', a vulavula a lundzokerile lowa muyeni, wa rivangevange.

Hi ku copeta ka tihlo ku ve na ku cinca exikandzeni xa Sambula wa vanhu. U hatlise a kombisa muyeni hi voko ro heta swakudya leswaku va hatlisa va hundzela halaya mutini. A ndzo swi heta leswaku a va ya teka rihi bulo leri nga endla peta-peta mbita ya tihove.

Hiloko Takamahatlani, loyi a a sele emovheni ni mulungu va ta va rhangisanile, va ta va hi kongomile. Lava rhumbyana va endlile ongeti va ta tlhela va vuya, va nghena ehansi! 'Kasi namuntlha khomba leya ka Sambula yi hi komba yini? U lo endla yini xa ku huma endleleni?'

'Vakulukumba, mi nga khunguvanyeki. Hina, tanihi laha mi vonaka ha kona tinomboro ta Ntsariso wa feme ya hina, hi huma efemeni ya tatana Sambula. Hi tirha na vona naswona hi lo rhumiwa hi va-feme ku ta va yimela eka leswi nga mi humelela haleno ...' 'Mi rhumiwile? Yini? Mi nga landza njhani munhu siku khomba yi humaka? Kasi a va kombelanga eka valungu loko va suka-ke?' Mambhoza a tlatlarhuka. 'Va tshike va heta mhaka ya vona. U nga va engheni enon'weni.' Nuna un'wana wo fefela misisi endzhaku a hoxa-vu ra yena a ri karhi a khweketa xipimbi xa fole endleveni ya ximatsi. 'Hina ho hlamala mahungu yantswa lawa hi ma twaka. Hina hi rhumeriwe ku ta chavelela vandyangu tanihi leswi feme yi nga vikeriwa rifu ra mutswari wa mutirhi-kuloby. Haleno feme ya hina yi tiva hi ri vakhandli va nhlonge. Ta khomba ta hi hlamarisa! Takamahatlani a gimeta kwalaho kambe swi n'wi boha ku tsemekanya a hlamusela mulungu.

Hi ku leteriwa hi ntshaho lowu, hlamusela leswi Socks Sundhuza Sambula a toloverile ku hanyisa xiswona loko a tirha eswikhumbheni eNew Town.

[35]**KUMBE**

XIVUTISO XA 6: XIKAMBELANTWISISO**XIMANGA XI HUMA ESAKENI – SJ Malungana**

Hlaya ntshaho lowu landzelaka hi vukheta kutani u hlamula swivutiso leswi nga ehansi ka wona:

Vakhale va te: 'Hambi wo famba enkoveni lundza ri ta vonaka.' Maphorisa na vona swi fikile laha va nga kanakanisiwa hi vufambisi bya Nukeri. Ku ve na nkarhi lowu va nga twa leswaku makhamba ma etlela ematorokisini lama nga onhaka va kunguhata ku ya va khoma nivusiku, Nukeri u ve a byela makhamba ya yena ma rhurha kutani loko maphorisa va ya va kuma ku nga ri na munhu. Phela Nukeri a va tshembisile ku va sirhelela naswona a chava leswaku loko vo khomiwa ximanga xi nga huma esakeni.

Mhaka ya vukhamba yi ve yi tinyika matimba le Mkhuhlu. Lava nga na mabindzu a vo tshama va khome timbilu hi mavoko hi ku chavela vutomi bya vona. Phela loko u ala ni swimalana swa wena a swi nga va karhati ku ku ntsetela kan'we hi qulu, va tikumela leswi va swi lavaka. Hi hala tlhelo maphorisa a va byeriwa leswaku va nga jahi ku lavana na makhamba lawa, a va byeriwa leswaku: 'Hi velekiwa hi kuma makhamba ma ri kona naswona hi ta fa hi ma siya kwala misaveni,' a ku ri Nukeri a a vula marito lawa.

Maphorisa va tshamile ehansi va dya marhambu ya nhloko. Va twananile leswaku Nukeri a va nga ha n'wi byeli nchumu xa leswi va swi endlaka. Tanihi leswi a a ri murhangeri u sindzisile ku tiva magoza hinkwawo lama va ma tekaka. Swi fikile laha va nga twanana ku n'wi byela mavunwa, ana vanhu va pfa va hamba va karhi va lunghisa swin'wana.

Maphorisa va swi twile leswaku vo-Vhoks va famba vusiku loko va ya eku yiveni ka tihomu. Siku rin'wana maphorisa va kunguhatile ku endla 'road block' eka mapatu hinkwawo lama ngenhaka eMkhuhlu. Va tshamile vusiku hinkwabyo ku fikela laha a va nga ha tshembi nchumu. Lava timbilu to koma va ku: 'A hi tlheleni hi ya etlela, swa tikomba leswaku namuntlha hi tsandzekile.' Un'wana wa vona a ku: 'A hi tiyiseleni, swi endlise sweswi na le ka vanhwanyana va khume hi nkarhi wa Hosi Yesu.'

- 6.1 Boxa vito ra xitichi xa maphorisa laha Joel Nukeri a a ri mufambisi eka xona. (1)
- 6.2 Murhangeri wa ntlawa wa makhamba lowu a wu tirhisana na Joel Nukeri i mani? (2)
- 6.3 Xana hi yihi mintirho mimbirhi leyi ntlawa wa makhamba lawa a va tolovele ku yi endla. (2)
- 6.4 Joel Nukeri a tshembhekile swinene entirhweni wa yena. Xana i ncini lexi endleke leswaku a nga ha tshembheki? (2)
- 6.5 Hlamusela swilo swimbirhi leswi Joel Nukeri na makhamba lawa a va twananile ku swi endla loko makhamba lawa ya ta va ya humelerile eka mintirho ya wona ya vukhamba. (4)
- 6.6 I yini leswi Joel Nukeri a tshembhisanile swona na makhamba? (2)

- 6.7 Nyika nhlamuselo ya xivuriso xa 'Ximanga xi huma esakeni'. Hlawula yin'we ya tinhlamuselo leti landzelaka:
- A Ximanga xi phohlile esakeni xi tsutsuma.
B Xihundla xi humerile erivaleni.
C Ku dlaya ximanga hi saka swi bihile. (1)
- 6.8 I yini leswi maphorisa va swi endleke loko va twile leswaku makhamba va etlela ematorokisini lama nga onhaka? (2)
- 6.9 Hi swihi swilo swinharhu leswi nga humelela loko maphorisa va endlile 'road block'. (6)
- 6.10 Hikokwalaho ka yini maphorisa va nga byelanga Joel Nukeri leswaku va ya endla 'road block'. (2)
- 6.11 Joel Nukeri u endlile yini loko a vona maphorisa va vuyile na makhamba eka 'road block'. (2)
- 6.12 Xana hi swihi swilo swimbirhi leswi Vhoks a nga swi endla loko a vona Nkulukumba Nukeri exitichini xa maphorisa? (4)
- 6.13 Aneka vonelo ra wena mayelana na ku tinghenisa ka maphorisa eka timhaka ta vukhamba. (3)
- 6.14 Hi yihi dyondzo leyi u yi kumeke eka xihungwana lexi? (2)
- [35]**

NTSENGO WA XIYENGE XA C: 35

XIYENGE XA D: VUTLHOKOVETSERI**SWILETELO:****XIVUTISO XA 7: XIKAMBELANTWISISO**

Hlaya xitlhokovetselo lexi landzelaka hi vukheta, kutani u hlamula swivutiso leswi swi nga ehansi ka xona.

XONA HI XIHI? – KJ Ngobeni

- 1 Xona hi xihhi?
- 2 Mi tshama mi swi vona kwihi?
- 3 Ku avanyisa a nga tengangi xana?
- 4 Sweswo i ku lahlekela hi vulawuri.
- 5 Va tiyisile va Youth League,
- 6 Women's League va bile xigandlu,
- 7 Cosatu na SACP va ku, i ndlopfu ya hina,
- 8 Youth Communists va ku, a nga ninginiki.
- 9 Swi vula yini leswi xana?
- 10 Hikuva wa handzuka, wa khehleka,
- 11 Hikokwalaho ka mavondzo,
- 12 Xona hi xihhi?
- 13 Ku tirha hi nkhinkhi swa pfuna,
- 14 Ku tirha hi ku tshembeka swa vuyerisa,
- 15 Ku tinyiketa swi na mihandzu,
- 16 Wena u tirha yini va ta ku tsundzuka loko swi tenyekile?
- 17 Tiko ri yimile hi milenge,
- 18 Tiko ri le mahandzeni ya tindlela,
- 19 Tiko ri lava matimba ya Xikwembu ku pela nambu.
- 20 Tiko ri lava mukutsuri.
- 21 Mi nga n'wi lumbeti vumbhoni byo hembra, mi nga n'wi lumbeti thyaka,
- 22 Loko a vo hembela n'wina ke?
- 23 N'wi tengiseni timbilu tenu ti ta wa,
- 24 Hikuva a mi nga etleli mi nga si n'wi khembisa.
- 25 Mina na wena hi yima kwihi xana?
- 26 Kumbe hi le ndzilekanini xana?
- 27 Naswona nawu wu ri yini?
- 28 Wa rivalela kumbe wa hlongola ke?

7.1 Nyika mongo wa xitlhokovetselo lexi hi mintila leyi nga tluriki mune. (3)

7.2 Xana mutlhokovetseri u hlamusela yini hi ntila wa 3 loko a ku: 'Ku avanyisa a nga tengangi xana?' (2)

- 7.3 Mutlhokovetseri eka ntila wa 11 u vula yini hi munhu wa mavondzo? (2)
- 7.4 Boxa nhlamuselo ya rito 'mukutsuri' eka ntila wa 20. (1)
- 7.5 Nyika nhlamuselo ya ntila wa 17 lowu nge: 'Tiko ri yimile hi milenge' (2)
- 7.6 Boxa nhlamuselo ya xivulwa xa 13 lexi nge: 'Ku tirha hi nkinkhi swa pfuna' (2)
- 7.7 Boxa leswaku rito,leri nga eka ntila wa 26 'ndzelekanini' ri vula yini? (1)
- 7.8 Mutsari u vula yini hi rito 'vulawuri' eka ntila wa 4. Hlawula yin'we eka tinhlamulo leti landzelaka:
- A Vufambisi
B Vumbhoni
C Vuswikoti (1)
- 7.9 Nyika vonelo ra wena hi loko swi fanerile ku va munhu a hehliwa a nga tengisiwanga. (3½)
[17½]

KUMBE/NA**XIVUTISO XA 8: XIKAMBELANTWISISO**

Hlaya xitlhokovetselo lexi landzelaka hi vukheta, kutani u hlamula swivutiso leswi swi nga ehansi ka xona.

PHOFULA NAMUNTLHA – HP Siwela

- 1 Tintshuxe n'wana wa Xikwembu, tintshuxe emapindzini,
2 Phofula namuntlha hikuva mundzuku a nga tshembeki,
3 N'wi byele hinkwaswo, hlamusela u ta vevukeriwa,
4 Mundzuku a nga hanyi, namuntlha i siku.
- 5 N'wi byele leswaku wa n'wi rhandza,
6 N'wi hlamusele leswaku a ta tshama a swi tiva,
7 Loko u fa na tona u ta helela kwihi xana?
8 U ta swi kota ku hanya ni xikhutu embilwini ya ku xana?
- 9 Kombela ku rivaleriwa namuntlha,
10 A swi bihanga, a hi vutoya, a hi ku hluriwa
11 Kambe ku amukela xihoxo u tlhela u kombela ndzivalelo swa ntshuxa.
- 12 U swi tiva njhani leswaku mundzuku u ta fika xana?
13 Loko un'wana wa n'wina o pfuka a tlimbiwile minkolo hi buwa ke?
14 Wa ha ta byela mani xana?
15 Vula namuntlha, xikhutu xa gogonya n'wana tatana.

- 8.1 Nyika mongo wa xitlhokovetselo lexi hi mintila leyi nga tluriki mune. (3)
- 8.2 Xana mutlhokovetseri u vula yini eka ntila wa 10 loko a ku: 'a hi vutoya'. (2)

- 8.3 Boxa leswi ntila wa 2 lowu nge 'phofula namuntlha hikuva mundzuku a nga tshembeki' wu vulaka swona. (2)
- 8.4 Hlawula nhlamulo yin'we ntsena leyi vulaka leswi nga eka ntila wa 12 lowu nge: 'U swi tiva njhani leswaku mundzuku u ta fika xana?':
- A Ku va a ta tumbeleriwa.
B Ku va a hlayeriwa timhaka.
C Ku va a ha hanya hi siku leri landzelaka. (1)
- 8.5 Tsavula rito eka ntila wa 3 lowu vulaka ku ka u nga tikeriwi. (1)
- 8.6 Tsavula xivulwa eka ndzimana yo sungula leri vulaka leswaku loko u ri na mhaka u fanele ku yi vula hi nkarhi wolowo. (1)
- 8.7 Boxa leswi mutsari a vulaka swona hi nchumu wo 'gogonya' eka ntila wa 15. (2)
- 8.8 Mutlhokovetseri eka ntila wa 7 u ri: 'Loko u fa na tona u ta helela kwihi xana?' Xana ntila lowu wu vula yini? (2)
- 8.9 Xana a wu ta endla yini loko ingi a ku ri wena u ri eka xiyimo lexi mutlhokovetseri a tikumaka a ri eka xona. (3½)
[17½]

KUMBE/NA**XIVUTISO XA 9: XIKAMBELANTWISISO**

Hlaya xitlhokovetselo lexi landzelaka hi vukheta, kutani u hlamula swivutiso leswi swi nga ehansi ka xona.

RIFU – MD Ndobe

- 1 Rifu u na manyunyu,
- 2 Kambe a wu tinyungubyisi,
- 3 Hambiloko u ri na ntamu na nchaviso.
- 4 Lava ehleketaka leswaku u muherisi,
- 5 Va nga fi va nga si ku dlaya-vu.
- 6 Eku wiseni ne vurhongweni,
- 7 Hi xihhi xifaniso xaku?
- 8 Ntsakweni wena u va u ri kwihi?
- 9 Mafambelo ya varhandziwa va hina a ya tsakisi,
- 10 Wena u 'hosi' na matshama-a-lunghile,
- 11 U tele vuxungu, nyimpi na vuvabyi,
- 12 Vuxongi bya ku byi enghenisela munhu vurhongo,
- 13 Ku etlela kan'we hi pfuka hi ri na vutomi byintshwa.
- 14 Rifu u na xihoxo xin'we:
- 15 A wu swi koti ku hlawula nkarhi,
- 16 A wu swi koti ku hlawula ndhawu,
- 17 A wu swi koti ku hlawula maendlelo.
- 18 U na xivindzi;

19	A wu chavi na vandhavezitha.
20	U na nswirhi;
21	A wu chavi hambu a ri vasi na mesisi.
22	U na vusopfa;
23	u tiendla nguluve
24	Loko a wu fana na vurhongo,
25	Loko a wu fana na xithongwana ka,
26	Kumbe nsululwana ra swipyopyi,
27	A swi ta antswanyana.
28	U mbabva hikuva a wu tlheriseli loko u teka,
29	U khamba hikuva u bvunga na swa le makorhweni,
30	U muluthanyi hikuva u hambanisa ni varhandzani,
31	Rifu, u nhenha!
32	U champiyoni ya misava,
33	A ku nge tshuki ku vile na xinkankanka xo hlula wena,
34	Vutisa Goliath.

- 9.1 Nyika mongo wa xithokovetselo lexi hi mintila leyi nga hundziki mune. (3)
- 9.2 Xana mutsari u vula yini eka ntila wa 3 loko a ku: 'Hambiloko u ri na ntamu na nchaviso'? (2)
- 9.3 Boxa tinhlamuselo ta marito; 'vuxungu' eka ntila wa 11 na 'vuxongi' eka wa 12. (4)
- 9.4 Hlawula nhlamulo yin'we leyi hlamuselaka xivulavulelo lexi nga eka ntila wa 18 lexi nge: 'U na xivindzi':
- A U na vutoya.
B U tlharihile ngopfu.
C A wu chavi nchumu. (1)
- 9.5 Tsavula rito eka ntila wa 19 leri vulaka tihosi. (1)
- 9.6 Xana mutsari u vula yini hi 'mesisi' eka ntila wa 21? (1)
- 9.7 Hlamusela leswi mutlhokovetseri a vulaka swona eka ntila wa 31 lowu nge: 'Rifu, u nhenha!' (2)
- 9.8 Kombisa mavonelo ya wena eka loko mutsari a swi kotile ku fikelela eku hlamuseleni leswi rifu ri nga swona? (3½)
[17½]

KUMBE/NA

XIVUTISO XA 10: XIKAMBELANTWISISO

Hlaya xitlhokovetselo lexi landzelaka hi vukheta, kutani u hlamula swivutiso leswi swi nga ehansi ka xona:

HLAYISANI RIRIMI – JT Manganyi

1	A hi xalamukeni Vatsonga,
2	Hi haluxa ritsandze
3	Hi nga koveli
4	Loko hi hlangane ni van'wana.
5	A hi veni Vatsonga va xiviri,
6	Hi havaxela ku rhandza ririmi ra hina,
7	Hi hitekela ku ri andlala,
8	Hi funengela dzovo ra rona.
9	A hi tswongeni vulombe bya rona.
10	Hi nwa swidziki swa rona,
11	Hi hlambela enambyeni wa rona,
12	Hi khapa hi ntsako loko hi ri ehleketa,
13	A hi khandleteleni ku tichava
14	Leswaku makhamba ma nga hi yiveli rona.

- 10.1 Hi mintila leyi nga tluriki mune, nyika mongo wa xitlhokovetselo lexi. (3)
- 10.2 Hlamusela leswi mintila ya 2 na 3 laha hansi yi vulaka swona:
- 10.2.1 Hi haluxa ritsandze (2)
- 10.2.2 Hi nga koveli (2)
- 10.3 Boxa leswi mutlhokovetseri a vulaka swona hi ku 'hitekela ku ri andlala'. (2)
- 10.4 Xana i vamani lava khumbekaka ngopfu hi marito ya mutlhokovetseri. (2)
- 10.5 Tsavula ntila eka xitlhokovetselo lowu vulaka leswaku hi fanele hi fikelela vundzeni bya ririmi. (1)
- 10.6 Xana ku khandletela ku tichava loku, ku vulavuriwaka hi kona eka ntila wa 13 i ku endla yini ? (2)
- 10.7 Xana wena a wu ta va tsundzuxa yini eka vanhu lava va chavaka ku vulavula ririmi ra vona? (3½)
- [17½]**

NTSENGO WA XIYENGE XA D: 35
NTSENGO WA TIMARAKA: 70